

ბონდო არველაძე

**თბილისის წმ. ნიკოლოზ სასწაულომოქმედის
(სურბ-ნშანის) ეკლესია**

საქართველოს სომხური ეპარქიის ორგანოში, ჟურ. „ნორაშენ“ 2008 წლის №1-ში გამოქვეყნებულია სტატია — „თბილისის სურბ-ნშანის (წმ. ნიკოლოზის) ეკლესია“ (გვ. 2-4).¹ ეკლესია დგას ერეკლე მეფის მოედნის ზემოთ, ვერცხლისა² და სულთნიშნის (ყოფილი ა. აკოფიანის) ქუჩების გადაკვეთაზე. აშენების თარიღი ჯერჯერობით დაუდგენელია. სომეხ ავტორს მოაქვს 1624, 1656 წლების სომხური საარქივო მასალა, რომლის საფუძველზე ფიქრობს, თითქმის ეს ეკლესია თავიდან იყო სომხური. ბარემ ახლავე ვიტყვი, მოძიებული ეს სომხური საარქივო საბუთი ამ ეკლესიის სომხურ წარმომავლობას კი არ მოწმობს, არამედ ისინი მიუთითებენ იმ ფაქტზე, რომ 1624, 1656 წლებში, ე. ი. XVII ს-ში იგი უკვე სომხების ხელში იყო. კონკრეტულად როდის მოხდა ეს, რა გზით დაეპატრონენ მას, დასადგენია. თუ სომეხ ავტორს იმის დამტკიცება უნდოდა, რომ თბილისის წმ. ნიკოლოზის (სურბ-ნშანის) ეკლესიის თავიდანვე სომხური იყო, რისი სურვილი სტატიაში აშკარად ჩანს, ამისთვის უფრო სარწმუნო წყარო დაეძებნა, ისეთი, რომელიც ამ ეკლესიის აშენების თარიღს არაპირდაპირ მაინც მიანიშნებდა. თუ ფიქრობს, წმ. ნიკოლოზის ეკლესია XVII ს-ში აიგო, მაშინ ხსენებული სომხური საარქივო საბუთი არ გამოადგება, რადგან მასში ლაპარაკია სომეხ ბერზე, რომელსაც 1624 წელს გადაუწერიდა ხელნაწერი ამ ეკლესიაში, აგრეთვე, 1656 წლის სომხურ სამახსოვრო ჩანაწერზე, საჩუქარზე და სხვ. ამ საბუთების მიხედვით, ერთი ცხადია,

¹ მას ბოლოს აქვს მინაწერი — — სტატია მომზადდა ს. კარაპეტიანის წიგნის „დაბრუნების მოთხოვნით“-ის მიხედვით. ავტორად ვინ მივიჩნიო — ს. კარაპეტიანი თუ სტატიის მომზადებელი (რატომღაც გვარს არ ასახელებს) არ ვიცი, ამიტომ ვწერ — სომეხი ავტორი. ისე, მკითხველს გაუხსენებ — ს. კარაპეტიანი ის მეცნიერია, რომელმაც სომხურ ენაზე გამოსცა რუკა-ცნობარი — „სომხური ეკლესიები საქართველოში“ (1995). მან 653 „სომხური“ ეკლესია „აღმოაჩინა“ საქართველოში. მასზე კრიტიკული პასუხი იხ.: ბონდო არველაძე, „სომხური“ თუ ქართული ეკლესიები საქართველოში?!..“ (1996), (ქართ. ინგ. რუს. ენებზე).

² ძველ ოქრომჭედელთა რაიგის ჩრდილო-აღმოსავლეთის მონაკვეთს, დღეს ვერცხლის ქუჩა ჰქვია.

თბილისის წმ. ნიკოლოზის მართლმადიდებელი ეკლესია XVII ს-ში უკვე სომხურ-მონოფიზიტურია.

როგორც აღნიშნული სომხური საარქივო მასალიდან ჩანს, ამ ეკლესიას 1624 წელს ეწოდებოდა წმ. ნიკოლოზის სახელი, 1656 წელს კი სომეხმა სასულიერო პირებმა ქართულობის კვალის წასაშლელად ამ ეკლესიას სომხური — სურბ-ნშანი (წმინდა ჯვარი) უწოდეს.

ეფიქრობთ, ახლა უპრიანი იქნება გადავხედოთ თბილისის წმ. ნიკოლოზის (სურბ-ნშანის) ეკლესიის ირგვლივ არსებულ სხვადასხვა წყაროს და სამეცნიერო ლიტერატურას. ვახუშტი ბაგრატიონი თავის ისტორიაში გვაუწყებს: „არს კუალად დაბალს ციხესა შინა ეკლესია გუმბათიანი და აწ ცარიელი, და სხუანი გუმბათიანნი არიან. გუ უყრავთ სომეხთა. უგუმბათო აღაშენა კარის საყდრად პ-თ დედოფალმან მარიამ. კუალად აღაშენა ჟ-დ მეფემან ვახტანგ ორი უგუმბათო. ჟ-დ დედოფალმან როდამ აღაშენა ერთი უგუმბათო. კუალად უგუმბათო ოთხი აწ უყრავთ სომეხთა“ („ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, 1973, გვ. 336). ამ ცნობას კომენტარი გაუკეთა და დაახუსტა პლ. იოსელიანმა — სომეხები თბილისში დაპატრონებიან შვიდ ქართულ ეკლესიას, ამათგან სამი გუმბათიანი ყოფილა. სომეხების მიერ მისაკუთრებული ეკლესიებიდან ცნობილი ყოფილა სამი. ერთ-ერთი მათგანია — «Сурб-Ншан, бывшая в руках православных во имя св. Николая Чудотворца».³ ამ ცნობას სომეხი ავტორი — „გამოგონილს, შეთხზულს“ უწოდებს, მაგრამ საპირისპიროდ რაიმე დოკუმენტი არ მოაქვს. აღნიშნული სომხური საბუთები რომ არ გამოადგება მის გასაბათილებლად, ეს უკვე აღვნიშნეთ.

სომეხმა ავტორმა მკვლევარი გ. აღაიანცი მკაცრად გააკრიტიკა მხოლოდ იმიტომ, რომ მან გაიზიარა ხსენებული ცნობა წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის ადრინდელი მართლმადიდებლობის, ე.ი. ქართულობის შესახებ. იგი გაცხარებული ტონით წერს — „დაუსაბუთებელი და სინამდვილეში გამოგონილია ეს ცნობა, რომელსაც კვლევა-ძიების გარეშე, კომენტარი გაუკეთა გ. აღაიანცმა, რომელიც წერდა — „ტრადიციულად ამბობენ, რომ ადრე სურბ-ნშანის ადგილზე იყო ქართული წმ. ნიკოლოზ სასწაულმოქმედის ეკლესია, რომელიც მიუთვისებიათ სომეხებს და მის ადგილზე აუშენებიათ იმავე სახელწოდების ეკლესია“ (გვ. 2-4). გ. აღაიანცის ამ ცნობაში მნიშვნელოვანია ის, რომ წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის ადრინდელი ქართულობა ფართოდ ყოფილა ცნობილი XIX ს-ის თბილისის ქართულ და სომხურ საზოგადოებაში.

რაც შეეხება გ. აღაიანცის შენიშვნას — ქართული წმ. ნიკოლოზის ეკლესია დაანგრიეს და მის ადგილზე იმავე წმინდანის სახელობის სომხური ეკლესია ააშენესო, მასზე არსებული 1703 წლის და შემდგომი ხანის სომხური ეპიგრაფიკული წარწერების მიხედვით — ეს უფრო კაპიტალ-

³ «Описания древностей города Тифлиса», 1866, ст. 258.

ური გადაკეთება იყო, ვიდრე თავიდან აშენება.

ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა — „კავკასკი კალენდარში“ გამოქვეყნებული სტატია. მასში არამარტო წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის, არამედ ბევრი სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიის სომხების მიერ მისაკუთრებაზეა ნათქვამი.

«Это церков, посвященная Николоза Чудотворцу, как и многие другие Армянские церкви в Грузии, некогда была в руках православных».⁴

ამ მხრივ, ყურადსაღებია აგრეთვე ზ. ჭიჭინაძის ცნობა — „სომხებმა შეისყიდეს ოქრომჭედლის (ვერცხლის — ბ. ა.) ქუჩაზე ქართველების დიდი საყდარი — წმ. ნიკოლოზის, რომელსაც დღეს სომხები სურბ-ნშანს უწოდებენ“.⁵ აქაც კიდევ ერთხელაა ხაზგასმული თბილისის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის ქართულობა.

თბილისის ისტორიის საუკეთესო მცოდნე თ. კვირკველია წერს — „გადმოცემით ადრე აქ მართლმადიდებელთა ეკლესია იდგა, დანგრევის შემდეგ იგი აღუდგენიათ სომეხ-გრიგორიანებს... ეკლესია თავის ზომებით და მაღლივი გუმბათით მკვეთრად გამოიყოფა ძველი თბილისის განაშენიანებაში. ეს ეკლესია ნახსენები აქვს შარდენს“.⁶

ეს ცნობა გ. აღაიანცის აზრს გარკვეულ წილად იმეორებს, მასში ერთხელ კიდევ მეორდება ის ფაქტი, რომ ქართული წმ. ნიკოლოზის ეკლესია სომხებს სურბ-ნშანის ეკლესიად გადაუკეთებიათ.

სომეხ ავტორს მოაქვს ჩვენი მოსაზრება სურბ-ნშანის ადრე მართლმადიდებლობის შესახებ. ეს მოსაზრება დამყარებული მაქვს — ერთი მხრივ, აღნიშნულ გადმოცემებზე, მეორე მხრივ კი, სომეხი მეცნიერების ბ. ულუმბაბიანის და გ. ასატრიანის შეხედულებაზე, რომლის მიხედვით — „სომხეთში არ იყო მიღებული ამ წმინდანის (იგულისხმება წმ. ნიკოლოზი — ბ. ა.) თავყანისცემა“.⁷ როგორც ვხედავთ, სომხეთში არ იყო პოპულარული წმ. ნიკოლოზის კულტი. ეს კი სომეხ ავტორს ჭკუაში არ დაუჯდა და ერთი ხელისმოსმით განაცხადა — „სინამდვილეში წმ. ნიკოლოზის კულტი ფართოდ იყო გავრცელებული სომხეთის პროვინციებში, სადაც მისი სახელობის მრავალრიცხოვანი ეკლესია არის“. ამ მრავალრიცხოვან ეკლესიებიდან დასახელებული აქვს სამიოდე — სოფ. კამარკაპის და ნახევრის მაზრა აკნი, სოფ. ბტარიჩის ახლოს მონასტერი — ერზინკის მაზრა, სოფ. ზამარას ეკლესია — ტიერეკის მაზრა, დადიანქის მონასტრის ფრესკა (მეფის მაზრა). ამ მცირე ჩამონათვალის მიხედვით, ზედმეტია ლაპარაკი წმ. ნიკოლოზის პოპულარობაზე სომხეთში.

ქართველთა შორის წმ. ნიკოლოზის პოპულარობით უნდა აიხსნას, ალბათ, ის ფაქტი, რომ თბილისის წმ. ნიკოლოზის ქართულ ეკლესიას

⁴ Кавказский Календарь на 1886, Тифлис, 1885, ст. 152.

⁵ კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, — ზაქარია ჭიჭინაძის არქივიდან, მუზეუმის გადმოსცა მიტროფანე ლალიძემ (28.V.36) — V — 413.

⁶ ძველი თბილისის დასახელებანი, 1985, გვ. 84.

⁷ ჰაიკაზიანთა არმენოლოგიური ჟურნალი, ტ. VIII, 1980, გვ. 37, სომხ. ენაზე (ბეირუთი).

მისი გასომხურების შემდეგაც (როცა სურბ-ნშანი უწოდეს) ამ წმინდანის სახელი შემორჩა.

მართალია, სომეხ ავტორს კეთილსინდისიერად მოაქვს ხსენებული მოსაზრებები თბილისის წმ. ნიკოლოზის (სურბ-ნშანის) ეკლესიის ადრე მართლმადიდებლობის შესახებ, მაგრამ დასკვნა საპირისპირო გამოაქვს — „საბოლოო ჯამში, უნდა აღინიშნოს, რომ არ არსებობს თუნდაც ერთი ისეთი ფაქტი ტრადიციულად „შეთხზული“, „გამონაგონი“ გადმოცემის გარდა, რომელიც ირიბად მაინც მიანიშნებდეს ამ ეკლესიის ქართულ წარმომავლობას 1703 წლამდე. მაშინ როცა გვაქვს ფაქტობრივი მასალა, რომელიც მოწმობს XVII ს-ში სურბ-ნშანის (წმ. ნიკოლოზის) ეკლესიის სომხურ წარმომავლობას“.

ეს დასკვნა, გამოტანილია აღნიშნული 1624, 1626 წლების სომხური საარქივო დოკუმენტის საფუძველზე. მაგრამ, ვიმეორებ, ეს საბუთები სინამდვილეში მიუთითებენ იმ ფაქტზე, რომ XVII ს-ში წმ. ნიკოლოზის (სურბ-ნშანის) ეკლესია უკვე სომხების ხელშია გადასული, რაც არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს მის თავიდან სომხურობას. ისე კი, სომეხ ავტორს თუ იმის დამტკიცება სურდა, რომ ეკლესია თავიდანვე სომხური იყო, მაშინ მას უნდა მოეტანა წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის ქტიტორული წარწერა, ან ქართველი მეფის (ფეოდალს თავის მამულში ამისთვის ნებართვა არ სჭირდებოდა) თარიღიანი სიგელი, ნებართვა, რომელთა მიხედვით ცხადი გახდებოდა, რომ ქართველი მეფე სომხებს ნებას აძლევდა, აეშენებინათ ვერცხლის ქუჩაზე ეკლესია, რომელიც იქნებოდა სურბ-ნშანის სახელობისა. ამის შემდეგ შეეძლო ეთქვა — თბილისის წმ. ნიკოლოზის (სურბ-ნშანის) ეკლესია თავიდანვე იყო სომხური საკულტო ძეგლი. მსგავსი არაფერი აქვს მოტანილი და პლ. იოსელიანის, გ. ალაიანცის, თ. კვირკველიას და სხვათა ცნობებს „გამოგონილს“, „შეთხზულს“ უწოდებს, რადგან მათი აზრები მის შეხედულებას არ ადასტურებენ.

ახლა გადავხედოთ წმ. ნიკოლოზის თავანისცემის ისტორიას და ვნახოთ, როგორ იყო იგი გავრცელებული საქართველოში. დავიწყეთ იმით, რომ საღმრთისმეტყველო ლიტერატურაში ცნობილი წმ. ნიკოლოზ საკვირველმოქმედი (III-IV სს.) მირონ-ლუკიელი პოპულარული იყო აღმოსავლეთში, ბიზანტიასა და სხვა მართლმადიდებელ ქვეყნებში. ასევე გავრცელებული იყო დასავლეთის ქრისტიანულ სამყაროში. საქართველოს რაც შეეხება, ვერ ვიტყვი წმ. ნიკოლოზი ისეთივე პოპულარული იყო, როგორც წმ. გიორგი, მაგრამ მრავალი ეკლესიაა აგებული მის სახელზე, ყოველ შემთხვევაში, გაცილებით მეტი, ვიდრე სომხეთში. ეს ბუნებრივია, რადგან საქართველო არის მართლმადიდებელი ქვეყანა და ეს წმინდანი უფრო მიღებული იყო ქალკედონურ და კათოლიკურ სამყაროში, ვიდრე არაქალკედონურ, მონოფიზიტურ ქვეყანაში. თუმცა, ამ ბოლოხანს ექვიმი-აწინი, რატომღაც თავისთავს — სამოციქულო სომხურ მართლმადიდებელ

ზედი დასაფლეთიდან

კარიბჭე ჩრდილოეთით

საკურთხეველი

ეკლესიას უწოდებს და ოფიციალურად ასე წერს კიდეც. ვფიქრობთ, ეს შეცდომაა, რადგან მონოფიზიტიზმი თავისთავში გამორიცხავს მართლმადიდებლობას. ქრისტეს მოძღვრების ჭეშმარიტ არსს მხოლოდ დიოფიზიტიზმი გადმოსცემს. ეს ასეც არის მიღებული თეოლოგიაში. ყველაფერს თავი რომ დავენებოთ, ქრისტეს საფლავიდან ღმრთეებრივი ცეცხლი მართლმადიდებელ პატრიარქზე გადმოდის და ის იღებს. ეს ფაქტიც მოწმობს, რომ ქრისტეს სარწმუნოების მართალი და ჭეშმარიტი არსი მხოლოდ დიოფიზიტებმა, ე. ი. მართლმადიდებლებმა შეიცნეს და აღიარეს.

საინტერესოა — ეჯიმიანის ვინ დართო ამის ნება? მსოფლიო მართლმადიდებელმა პატრიარქმა? თუმცა, ამის შესახებ სხვა დროს.

მოვიდეთ პირველსავე სიტყვას და დავუბრუნდეთ თბილისის წმ. ნიკოლოზ სასწაულმოქმედის ეკლესიას. მოტანილი მასალის საფუძველზე, ბუნებრივია, ამ ეკლესიას ქართველებმა თავიდანვე მიაკუთვნეს წმ. ნიკოლოზის სახელი, რაც ინერციით შემორჩა მას მაშინაც, როცა ის სომხების ხელში მოექცა და სურბ-ნშანი გახდა.

წმ. ნიკოლოზის სახელზეა აგებული ნიკორწმინდა (XI ს.), ყინწვისი (XIII ს.), თბილისში — ვერის (XVI ს.), ჩუღურეთის (XVII ს.), ორთაჭალის, აგრეთვე, გორის რ-ში მისი სახელობის სამი ეკლესია დგას, ხაშურის რ-ში ორი და სხვ.

რაც შეეხება წმ. ნიკოლოზ სასწაულმოქმედის გამოსახულებას, საქართველოში იგი ძირითადად გვხვდება კედლის მხატვრობაში — „უფრო ხშირად კი საკურთხელის, ეკლესიის მამათა რიგში და იშვიათად წმ. ნიკოლოზის ცხოვრების ციკლისა, წმ. ნიკოლოზის საკურთხელის საკონქო გამოსახულებაა წარმოდგენილი; რკონის მონასტრის მთავარი ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთი ეკადერის — XIII ს-ის მეორე ნახევარი — მოხატულობა; ახალი შუამთის (XVII ს.) მხატვრობა; გვხვდებით აგრეთვე წმინდანის „იკონურ“ გამოსახულებებს კედლის მხატვრობაში: დავით გარეჯის ე. წ. „უღაბნოს“ მონასტრის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის საკურთხელის კონქში (ღვთისმშობლის დიდების სცენასთან. სავარაუდოდ — XII ს.) და სხვ. რელიეფურ გამოსახულებებს რაც შეეხება, დღეისთვის თითქოს უცნობია, ანანურის გარდა. მას მხოლოდ თბილისის სურბ (წმინდა) ნიშის ეკლესიის გუმბათის წახნაგზე მიაკვლია პ. მურადიანმა (სტილურად განსხვავებული გამოსახულება სავარაუდოდ 1703 წლის)⁸. სახვითი ხელოვნებისგან განსხვავებით საქართველოში მრავლად მოგვეპოვება წმ. ნიკოლოზის ცხოვრების კიმენური და მეტაფორასული რედაქციის თარგმანები (წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელის) და სხვა“.⁹

ეკ. კვაჭატაძე აგრეთვე ფიქრობს — „ანანურის წმ. ნიკოლოზის გამოსახულების ეკლესიის დანარჩენ რელიეფთაგან სრულიად განსხვავებული

⁸ Т. Мурадян, Армянская Эпиграфика Грузии, Тбилиси, Ереван, 1988, ст. 69-74.

⁹ ეკ. კვაჭატაძე, „წმ. ნიკოლოზის რელიეფური ხატი ანანურის ღმრთისმშობლის ეკლესიის სამხრეთ ფასადზე / „საქართველოს სიმკვლენი“, ტ. X, 2007, გვ. 141.

შესრულების მანერა გვაფიქრებინებს, რომელიმე დღეისთვის ჩვენთვის უცნობი (შესაძლოა ჭედური ან ხატწერითი) ნიმუშის არსებობას და მასთან სიახლოვეს¹⁰. ეს ვარაუდი რამდენად საფუძვლიანია, ამას მომავალი კვლევა-ძიება დაგვანახებს. ქართველ მკვლევარს შემდეგ მოაქვს მ. პოლიევქტოვის შეხედულება, რომლის მიხედვით საქართველოში გვიან შუა საუკუნეებში ეკლესიების წმ. ნიკოლოზის სახელობაზე კურთხევა შედარებით ხშირი იყო. მაგალითად მოაქვს — მატანი — XVI ს., გრემი — XVI-XVII სს., ქვემო ნიჩბისი — XVII ს., ტანძია — XVII ს., ანანურის მახლობლად, ღუშეთი — XIX ს. და სხვ. მ. პოლიევქტოვი ამ მოვლენას იმით ხსნის, რომ XVI-XVII სს. სხვადასხვა დროს კახეთსა და ქართლში ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ რუსეთიდან მოწვეულნი იყვნენ — მონუმენტალისტები, ხატმწერები და სხვა ოსტატები. ისინი მონაწილეობდნენ როგორც ახალი, ისე ძველი ქართული ძეგლების აღდგენაში.¹¹ ამ მოსაზრებას ეკ. კვაჭატაძე ფრთხილად ეკიდება და მართებულად შენიშნავს — ვიდრე გამოწველილვით არ იქნება ეს საბუთები გამოკვლეული, ძნელია დაბეჯითებით ვისაუბროთ რაიმე კონკრეტულ რუსულ გავლენაზე.¹²

ჩვენი მხრივ დავძენთ, მოწვეულ რუს ოსტატებს ეკლესიის მოხატულობის შესრულება ევალებოდათ და არა ამა თუ იმ ქართული ეკლესიისთვის წმინდანის სახელის მონიჭება. ამის უფლება ჰქონდათ ქართველ მღვდელმთავრებს და არა ხელოსნებს, მით უმეტეს მოწვეულთ. ამ მოვლენაში რუსული კვალის ძიება, ვფიქრობთ, საფუძველს არის მოკლებული.

ეკ. კვაჭატაძე ლაპარაკობს აგრეთვე თბილისის სურბ-ნშანის ეკლესიის გუმბათის რელიეფურ წახნაგზე არსებული წმ. ნიკოლოზის რელიეფურ გამოსახულებაზე და შენიშნავს — ეს არის სტილისტურად განსხვავებული გამოსახულება, საერაუდოდ 1703 წლისა. ჩვენი აზრით, სურბ-ნშანის ეკლესიაზე წმ. ნიკოლოზის ამ რელიეფური გამოსახულების მოხმობა გაუმართლებელია და აი, რატომ — როგორც ვნახეთ, ეს ეკლესია ადრე იყო წმ. ნიკოლოზის სახელობის ქართული ეკლესია, მაგრამ XVII ს-ში, შეიძლება ცოტა ადრეც, სომხების ხელში აღმოჩნდა. სომხებმა კი 1703 წელს, კი არ ააშენეს, არამედ ჩაატარეს ამ ეკლესიის კაპიტალური გადაკეთება, დაშენება, მიშენება და ა. შ. საფიქრებელია, ამ დროს სომეხმა ოსტატმა ამოკვეთა წმ. ნიკოლოზის რელიეფური გამოსახულება მასზე, ამიტომ, სტილისტური განსხვავებაც აქედან მოდის, რადგან ის სომეხი ხელოსნის, ოსტატის მიერ არის შესრულებული და განეკუთვნება სომხური რელიეფურ გამოსახულებათა ხელოვნებას.

თბილისის წმ. ნიკოლოზის (სურბ-ნშანის) ეკლესიის აშენების თარიღად

¹⁰ ეკ. კვაჭატაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 141.

¹¹ М. Полиевктов, Новые данные о московских художниках XVI-XVII в.в. Грузии, Тбилиси, 1941, ст. 5-21.

¹² ეკ. კვაჭატაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 142.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია 1703 წ. ზემოხსენებულ სომხურ საარქივო მასალიდან გამომდინარე, ეს ეკლესია 1624, 1656 წლებში უკვე სომხურ ეკლესიად ფუნქციონირებდა. ეს კი მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ 1703 წელს წმ. ნიკოლოზის ეკლესია კი არ აშენდა, არამედ საფუძვლიანად გადაკეთდა. ამიტომ, მის „არქიტექტურაში ნათლად შემჩნევა გვიანდელი გადაკეთებები“,¹³ ამ გვიანდელ გადაკეთებებზე მეტყველებს მასზე არსებული სომხური ეპიგრაფიკა და სხვ.

სომეხი ავტორი გრძნობს, რომ არასაკმარისი საბუთების და არაღამაჯერებელი არგუმენტაციის გამო ვერ უარყო პლ. იოსელიანის ცნობა სურბ-ნშანის თავიდან ქართულობის შესახებ. ამიტომ, ნაშრომის ეს სუსტი მხარე რომ გადაფაროს, უხვად მოაქვს 1703 წლის შემდგომი პერიოდის სომხური ეპიგრაფიკული მასალა — რამდენჯერ ჩაუტარდა რემონტი სომხურად ქცეულ ამ ქართულ ეკლესიას. ამ ეპიგრაფიკულ მასალას არ განვიხილავთ, რადგან იგი არ გამოდგება სურბ-ნშანის თავიდან სომხურობის დასამტკიცებლად. ფაქტი ერთია — თბილისის წმ. ნიკოლოზის ქართული ეკლესია სომხებმა მიითვისეს და უწოდეს სურბ-ნშანი. ეს კი ყველა დროის კანონით მიუღებელია და ითვლება სხვის ტერიტორიაზე, სხვისი საკულტო ძეგლის მისაკუთრებად.

ამდენად, თბილისის წმ. ნიკოლოზ სასწაულმოქმედის (სურბ-ნშანის) ეკლესიის გადაცემა არ შეიძლება, რადგან სომხებმა ვერ წარმოადგინეს სარწმუნო საბუთები ამ ეკლესიის სომხურობის თაობაზე. ისიც ნათელია, რომ ეს ეკლესია თავიდან იყო მართლმადიდებელი — ქართული და შემდეგ მიითვისეს სომხებმა. ამიტომ, თბილისის წმ. ნიკოლოზის ეკლესია უნდა დარჩეს საქართველოს საპატრიარქოს განკარგულებაში, როგორც იყო დღემდე. მის გადაცემაზე ლაპარაკიც ზედმეტია.

¹³ თ. კვირკველია, თბილისური დასახელებანი, თბილისი, 1985 წ. გვ. 84.